

СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ

УДК 316.614.4:624.2

О.В. БУТИЛІНА

АДАПТАЦІЯ ДО НАВЧАННЯ ТА ПРОФЕСІЙНА МАРГІНАЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ ВНЗ

У статті розглянуто питання соціальної адаптації студентів до навчання у ВНЗ та розвитку феномену професійної маргінальності. Проаналізовано їх взаємозв'язок. Визначено поняття первинної та вторинної професійної маргінальності студентів. Обґрунтовано думку про необхідність розвитку адаптивних можливостей випускників. Охарактеризовано роль ВНЗ у формуванні установки на професію й усвідомленні студентами шляху власного професійного просування.

Ключові слова: адаптація, професійна маргінальність студентів, первинна маргінальність, вторинна маргінальність, установка.

Вступ. Студенти на сучасному етапі розвитку держави є великою за кількістю і швидко зростаючою суспільною групою. Кількість студентів у ВНЗ за останні роки помітно збільшилась. На студентський вік припадає процес активного формування соціальної зрілості. Основними рисами цього процесу є завершення освіти, трудова активність, суспільна робота, відповідальність перед законом, можливість створити родину і виховувати дітей.

Однією з важливих та актуальних проблем студентської молоді є проблема адаптації до навчання у ВНЗ і формування професійно значущих якостей та особистісних властивостей, які б сприяли підвищенню конкурентоспроможності молодих фахівців на ринку праці. Особливої уваги студентство привертає нині, коли згідно з Болонською конвенцією, здійснюється перехід на новітні моделі навчання, істотно змінюються навчальні плани, форми організації занять, критерії оцінювання знань, упроваджуються нові педагогічні технології та стандарти освіти [11, с. 87].

Природним є те, що в кожному навчальному закладі існує певна частка студентів, яким важко звикати до нових умов навчання, складно опанувати деякі навчальні дисципліни, пристосовуватись до вимог оточення. Найчастіше це зумовлюється тим, що відбувається різкий перехід від однієї діяльності до іншої: від шкільного навчання, яке вимагає наявності у школяра одних умінь, до здобуття вищої освіти і професії з іншими вимогами (нові вміння й навички, необхідні для ефективного навчання; засвоєння нових соціальних ролей; відповідальність за процес і результати навчання).

Перехід до нової соціальної ролі – ролі студента, зміна звичної шкільної обстановки на незнайому вимагає часу для адаптації, навіть якщо у стінах вишу студент зустрічає дружелюбність і розуміння з боку викладацького складу і співробітників. Це пов'язано з тим, що відтепер життя студента будується за іншими нормами і правилами: зростає почуття відповідальності за те, як складеться подальше життя в цілому та професійна кар'єра зокрема.

У деяких студентів, за певних умов, цей перехід може викликати різні труднощі й спричинити деформацію соціальної ролі “студента”, що супроводжується: заміною реального почуття дорослості такими поведінковими діями, як вільність відвідування занять, зовнішні форми реалізації свого Я (паління, манера спілкування). А для певної частини молодих людей такі зміни стають передумовою розчарування в обраній професії чи ВНЗ. З часом це може призвести до небажання вчитися, відставання в навчанні, “віддалення від професії”, ускладнення взаємовідносин в академічній групі та небажання відвідувати навчальний заклад взагалі.

Ми виходимо з того, що проблеми адаптації студентів до навчання у ВНЗ та формування установки на професію й самореалізацію в ній мають не тільки суб'єктивну зумовленість, а й об'єктивне обґрунтування. За складних макро- та мікроекономічних умов об'єктивно з'являється частка студентської молоді, що не бажає працювати за фахом після закінчення ВНЗ, далеко не всі молоді спеціалісти знаходять роботу, яка відповідає їх рівню та спеціалізації професійної підготовки, дехто відмовляється від навчання або змінює профіль підготовки, оскільки усвідомлює власну “непотрібність у професії”. На ринку праці збільшується кількість випускників ВНЗ, які не знаходять роботу за фахом. За таких умов загострюється проблема професійного самовизначення та самореалізації студентської молоді. Невпевненість у професійному майбутньому стає основою появи й поширення феномену професійної маргінальності студентства. Це призводить до того, що певна частка студентської молоді відсторонюється від майбутньої професії, не просувається в напрямі до відповідної професійної групи, маргіналізується. На наш погляд, проблеми адаптації до навчання, що мають більш чітку зовнішню детермінацію, та професійна маргіналізація, яка розкриває внутрішні чинники формування професіонала можуть розглядатися як феномени, котрі пояснюють деякі особливості професійного самовизначення та самореалізації сучасної молоді.

У дослідженнях таких учених, як О. Борисенко, А. Захарова, В. Казміренко, М. Левченко, О. Мороз, Т. Резнік, В. Штифурак вивчаються питання адаптації молоді до навчання у ВНЗ. Увага дослідників в основному зосереджується на вивченні різноманітних факторів, зокрема й особистісних властивостей, які спричиняють процес дезадаптації першокурсників [6; 9]. Аналізу соціального становища і професійних орієнтацій молоді присвячено чимало розробок. Окремим об'єктом дослідження виступає студентство в працях А. Лантух [7], С. Оксамитної [10], Л. Сокурянської [12–13], С. Щуд-

ло [15] та ін. Дослідження феномену професійної маргінальності студентів здійснено авторкою в ряді останніх публікацій, зокрема [1–3].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз взаємозв'язку феноменів професійної маргінальності студентства та соціальної адаптації до навчання й майбутньої професії.

Результати. У соціологічному словнику під редакцією В. Воловича зазначено, що соціальна адаптація – це вид взаємодії окремої особи чи соціальної спільності із середовищем, у процесі якої погоджуються вимоги та очікування її учасників. Це також результат процесу їх пристосування до нового соціального оточення [14, с. 8–9].

Завдяки спільному виду діяльності – навчанню, спільному характеру праці – студенти утворюють певну соціально-професійну групу, провідною функцією якої є набуття відповідних знань та вмінь у галузі обраної професії, навичок самостійної творчої діяльності.

У цей період відбувається не тільки становлення фахівця завдяки накопиченню професійних знань і необхідних навичок, а й формується його світогляд, особистісні ідеали та переконання.

Вступ до навчального закладу в значній частині молоді супроводжується дезадаптацією, що спричинена новизною студентського статусу, відсутністю референтної групи, підвищеними вимогами з боку професорсько-викладацького складу, напруженістю та жорстким режимом навчання, збільшенням обсягу самостійної роботи й самовідповідальності загалом. Усе це вимагає від першокурсника великої мобілізації своїх можливостей для успішного входження в нове оточення та якісно інший ритм життєдіяльності.

Серед головних труднощів, з якими стикаються першокурсники, виділяють такі [5, с. 66]:

- негативні переживання, зумовлені виходом зі шкільного колективу;
- невизначена мотивація вибору професії, недостатня психологічна готовність до неї;
- відсутність навичок самостійної роботи, невміння конспектувати, працювати з науковою літературою, словниками, каталогами тощо;
- невміння здійснювати саморегуляцію поведінки і діяльності, що посилюється відсутністю щоденного контролю з боку викладачів;
- пошук оптимального режиму праці та відпочинку в нових умовах, налагодження побуту та самообслуговування, особливо при переході з домашніх умов до гуртожитку.

Наразі ці проблеми розкривають два аспекти процесу соціальної адаптації особи до навчання й майбутньої професії: поведінковий, який можна спостерігати в діях та вчинках молодої людини, зокрема у відвідуванні навчальних занять, бібліотеки, виконанні поставлених завдань, активному спілкуванні із викладачами й одногрупниками; аксіологічно-когнітивний, що розкриває внутрішньоособистісну мотивацію та налаштування на опанування певної професії. Останній може проявлятися в зацікавленості студента у вивченні навчальних курсів, бажанні розвивати власні здібності,

наприклад, через участь у науковій роботі, прагненні здобути практичний досвід та розширити знання з обраної професії, ставленні до неї як до термінальної життєвої цінності.

У межах нашого дослідження особливий інтерес становить процес знайомства та прилаштування до навчання, а згодом – і до майбутньої професійної сфери, який може розглядатися як один із механізмів зменшення негативних проявів професійної маргінальності студентів.

Слід зауважити, що поняття “професійна маргінальність” являє собою недостатньо добре розроблену соціологічну категорію. На сьогодні можна відзначити лише декілька цікавих праць, присвячених дослідженню феномену професійної маргінальності, у тому числі О. Волкової, О. Єрмолаєвої, В. Лапшиної.

Так, наприклад, В. Лапшина вважає, що “професійний маргіналізм – це не просто непрофесіоналізм як недостатність або неадекватність професійних знань чи навичок; це, перш за все, особистісна позиція непричетності та ментальна неналежність до суспільно визнаної для конкретної професії професійної моралі або, навпаки, внутрішнє віднесення себе до моралі іншого середовища, професійного чи непрофесійного” [8, с. 266]. Дослідниця доводить, що основу цього непростого явища становить криза ідентичності індивідів, їх неспроможність чи скоріше небажання співвідносити свої власні пріоритети, орієнтири з професійною етикою. Проте, слід зазначити, що це складне явище не повинно зводитися виключно до проблем прийняття професійної етики та моралі. Вважаємо, що феномен професійної маргінальності в першу чергу зумовлений макросоціальними трансформаціями і процесом економічного реформування.

Ми пропонуємо застосовувати поняття “професійна маргінальність” до такої соціальної групи, як студентство. Зазначимо, що студенти є субпрофесійною групою, яка займає подвійну позицію: з одного боку, має прямий стосунок до певної професійної групи, а з іншого – не належить до категорії економічно активного населення [4]. Субпрофесійність є доволі рухливою ознакою всіх без винятку студентів. Субпрофесіоналами є ті, хто перебуває на певній стадії професійної зрілості, але відповідні особи фактично не займаються професійною діяльністю як такою. Звідси професійну маргінальність студентства ми пропонуємо розглядати як якість субпрофесійності.

Професійну маргінальність студентства можна визначити як стан певної відокремленості (відчуженості) студентів від майбутньої професії, несформованості установки на певну професійну діяльність, який знаходить своє вираження, зокрема у ставленні до навчання, оцінці майбутньої професії, рівні академічної успішності та в тенденціях до зміни профілю професійної підготовки [2]. Сформованість установки на певну професію впливає на мотивацію навчання, рівень інформованості щодо специфіки майбутньої професії, визначає стійкість та однозначність професійної орієнтації. У цьому сенсі можна стверджувати, що формування сталої установ-

ки на майбутню професійну діяльність є не тільки ознакою низького рівня професійної маргінальності, а й успішної аксіологічно-когнітивної адаптації студента. У тому ж випадку, коли уявлення про майбутню професію поверхові, існує слабка мотивація навчання, не визначені чіткі пріоритети у професійній площині, відстань між індивідом та сферою його нинішньої (освітньої) та майбутньої (професійної) діяльності є досить великою і має тенденцію до постійного збільшення, аж до повного розриву. Подібний розрив, у свою чергу, може проявлятися у формалізації процесу навчання (недисциплінованості, безвідповідальності, низькій успішності тощо) чи навіть його припиненні, або зміні профілю підготовки. Це може виступати чітким показником дезадаптованості молодого людини і свідчити про розвиток професійної маргінальності в її негативній (девіантній) формі.

Отже, феномен професійної маргінальності студентства може набувати таких конфігурацій: первинної (закономірної, об'єктивної) і вторинної (девіантної). Первинна (закономірна, об'єктивна) маргінальність – стан, у якому перебувають студенти, котрі потрапляють у нове для них середовище ВНЗ, і який зникає в результаті адаптації під час навчання й наближення до професії шляхом засвоєння відповідних знань, професійних навичок, правил і вимог референтної групи. Тож, первинна маргінальність може долатись шляхом успішної адаптації студентів до вузівського життя. Вторинна (девіантна) маргінальність виникає як відхилення від норми, коли відбувається віддалення молодого людини від професії вже в межах ВНЗ. Вона може трактуватися як певний різновид соціальної девіації та свідчити про дезадаптацію студента.

Будь-які істотні зміни в навчальному процесі, особливо несподівані, можуть ускладнити й без того непрості механізми пристосування. Тут визначальний вплив на перебіг процесів соціальної адаптації студентів мають такі чинники, як ставлення до обраного фаху, професійне спрямування, особистісне самовизначення, система ціннісних орієнтацій, індивідуально-типологічні особливості, ґрунтовність засвоєних кожним соціальних норм тощо.

Вищий навчальний заклад має відігравати важливу роль у формуванні настанов молоді на професійну діяльність за фахом. Протягом періоду навчання у ВНЗ повинні відбуватися суттєві зміни у ставленні молодого людини до обраної професії. У процесі прилаштування первинний стан маргінальності студентства протягом перебування його у стінах ВНЗ має поступово змінюватись тенденцією до набуття професіоналізму. Починаючи з першого курсу і з кожним наступним роком навчання у молодого людини повинно закріплюватись позитивне ставлення до майбутньої професії та формуватись прагнення працювати за фахом. Суб'єктами впливу на студентську молодь є куратори груп, викладачі та адміністрація ВНЗ (деканати, ректорат). Саме вони шляхом не тільки безпосередньо навчальної діяльності, а й організаційної, роз'яснювальної роботи та здійснення конт-

рольної функції мають створювати умови для успішної адаптації вчорашніх абітурієнтів до студентського життя.

Важливе завдання вищої школи полягає в забезпеченні умов ефективною первинною професіоналізацією студентів та запобіганні виникненню й поширенню явища вторинної професійної маргіналізації майбутніх спеціалістів. Одним із способів вирішення цього завдання є збагачення навчального процесу ефективним спілкуванням студентів з представниками майбутньої професії з приводу професійних знань, тобто певне їх занурення у сферу практичної діяльності. При чому таке знайомство з професією повинно відбуватись вже на початкових курсах навчання. Це суттєво підвищує рівень інформованості молоді щодо специфіки їх майбутньої роботи, забезпечує засвоєння вимог соціального оточення та сприяє формуванню й закріпленню установки на професію. Іншим засобом досягнення визначеного завдання вважаємо організацію продуктивної практики (навчальної чи виробничої). Вона являє собою окрему форму навчання й водночас повинна виступати прототипом професійної діяльності, оскільки має на меті розвиток особистісних ресурсів студента у трудовій діяльності. Крім очевидних завдань практики (отримання інформації, знайомство з особливостями виробничого процесу, набуття досвіду), вона має, у першу чергу, орієнтуватись на розвиток індивідуальних здібностей студента для ефективного використання професійних знань у типовій чи особливій професійній ситуації. Для стимулювання розвитку індивідуальних якостей студентів доцільно використовувати в навчальному процесі інноваційні методики, зокрема, індивідуальні завдання, творчі та пошукові роботи.

Одним із головних призначень ВНЗ, на наш погляд, повинно стати зниження ймовірності виникнення й поширення вторинної професійної маргінальності студентів, тобто віддалення їх від професії та створення умов для успішної адаптації до навчання й майбутньої професії.

Руйнація системи державного замовлення та розподілу молодих спеціалістів після закінчення ВНЗ змінило ставлення молоді до навчання, професії, роботи. В епоху глобалізації та технічного прогресу від працівника вимагаються не тільки знання й уміння, передбачені певною професією, а й здатність творчо підходити до виконання поставлених завдань, майстерність, спроможність здобувати нові знання та використовувати їх у своїй діяльності, уміння постійно примножувати, збагачувати власний досвід. Звідси, завдання сучасних закладів вищої освіти дещо ускладнюються. ВНЗ повинні не тільки отримувати висококласного фахівця у певній галузі, а й надати декілька "рецептів", що полегшать адаптацію молоді до професійного середовища та її інтеграцію в трудову сферу.

Як свідчать дані соціологічних досліджень, проведених авторкою [1] і кафедрою соціології й масових комунікацій навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ під керівництвом доктора соціологічних наук, про-

фесора І. Рущенко¹, левова частка першокурсників упевнено заявляють, що цілком усвідомлено обирали ВНЗ та конкретний напрям підготовки. Більшість першокурсників ХНУВС (85%) планує працювати за обраною спеціальністю після закінчення університету. Утім, така впевненість зникає, коли мова йде про оцінки реальності шансів майбутнього працевлаштування за професією. Лише 46% опитаних переконані, що зможуть реалізувати свої професійні плани та прагнення, а майже 28% майбутніх юристів, психологів і соціологів такої впевненості не мають. Отже, для певної частки молоді очевидна розбіжність між бажанням реалізувати себе в обраній професії та реальністю такої перспективи. Доводить існування факту занепокоєння власним професійним майбутнім і те, що 44% першокурсників тією чи іншою мірою відчують потребу в другій вищій освіті, яка розцінюється як додатковий шанс у конкурентній боротьбі на ринку праці. Результати опитування засвідчують і наявність у деякої частки студентів ознак вторинної професійної маргінальності, одним із показників якої є бажання змінити спеціальність, хоча б навіть у межах цього вишу. Таких виявилось близько 20% першокурсників.

Ми погоджуємось із думкою В. Сурякової, яка зазначає, що соціально-психологічна адаптація майбутнього фахівця в конкретному професійному середовищі великою мірою залежить від того, наскільки чітко він усвідомлює свої очікування щодо подальшого професійного шляху [15, с. 21]. До цього варто додати, що позитивне сприйняття майбутньої професійної кар'єри забезпечує розуміння вимог навчального процесу і спеціальності та адекватну оцінку індивідуальних можливостей кожного студента щодо їх задоволення. Тож, реальний погляд на професію, критичне ставлення до власних домагань і здібностей може розглядатися як передумова успішної навчальної та професійної адаптації особи.

Спроможність адаптуватися, долати труднощі, знаходити своє місце в життєвому просторі є запорукою вдалого розвитку молоді людини, а в майбутньому – фахівця з вищою освітою.

Професійна підготовка та здобуття загальної освіти є провідною умовою самореалізації індивіда, нагромадження соціального капіталу, підвищення його соціальної ролі та статусу в суспільстві. С. Щудло вважає, що поняття “освічена людина” у сучасному суспільстві набуває нового змісту, вона пише: “Освіченим є не той, хто багато знає, а той, хто має засоби співвіднесення того, що знає і вміє, зі своїми планами, ситуацією на ринку робочих місць, суспільними змінами. Для цього треба володіти специфічною технікою рефлексії й аналізу, що забезпечує власну орієнтацію в

¹ Звіт за результатами соціологічного опитування «Мотивація до вступу в ХНУВС, перші враження від навчання та соціальний портрет першокурсників 2011 р.». Керівники: завідувач кафедри соціології та масових комунікацій ХНУВС І. Рущенко, доцент кафедри соціології та масових комунікацій ХНУВС Ю. Свеженцева, науковий співробітник лабораторії з наукової організації навчального процесу ХНУВС О. Свеженцев. (опитано 98 першокурсників). (Архів кафедри соціології та масових комунікацій навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ).

соціальному світі” [16, с. 52]. Тобто від молодого спеціаліста, що виходить на ринок праці вимагається вміння швидко реагувати на всі зміни, які відбуваються навколо й влучно використовувати набуті у ВНЗ вміння, навички, знання. Все це можна віднести до характеристик особи з високим адаптаційним потенціалом. Втім, ці вимоги задовольняє тільки людина з чіткою установкою на професію.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що за умови усвідомлення малих шансів майбутньої професійної реалізації (роботи за фахом), молоді люди самі починають обирати такі адаптивні стратегії, за яких ці шанси й можливості, на жаль, не збільшуються. Звідси, прояви віддалення від професії (девіантна професійна маргінальність) закріплюються. Тому одним з головних завдань вищої школи повинно стати посилення профорієнтаційної функції, яка спрямована на формування чіткої установки на професію й усвідомлення студентами шляху власного професійного просування. Реалізація цих завдань може стати одним з найважливіших засобів зниження проявів вторинної професійної маргінальності та успішної адаптації студентства як до навчального процесу, так і до майбутньої професійної сфери. З огляду на це, актуальним залишається питання емпіричного дослідження проявів професійної маргінальності студентства. Зокрема, необхідно вдосконалювати методику виміру цього явища, щоб охопити найбільшу кількість факторів, які на нього впливають, а також визначити й обґрунтувати умови найбільш ефективної соціальної адаптації студентів як до навчального процесу, так і до професійної діяльності.

Список використаної літератури

1. Бутиліна О.В. Феномен професійної маргінальності студентства: особливості соціологічного вимірювання / О.В. Бутиліна // Право і безпека. – 2009. – № 1. – С. 259–265.
2. Бутиліна О.В. Професійна маргінальність студентів / О.В. Бутиліна // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – 2012. – Вип. 6. – С. 81–87.
3. Бутиліна О.В. Чинники професійної маргінальності студентства / О.В. Бутиліна // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи : зб. наук. пр. / Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Х. : ХНУ, 2012. – № 999. – С. 210–215.
4. Бутиліна О.В. Студентство як субпрофесійна група / О.В. Бутиліна // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління : зб. наук. пр. ДонДУУ. Серія: Соціологія. – Донецьк : ДонДУУ, 2011. – Т. XII. – Вип. 211. – С. 114–120.
5. Винославська О.В. Психологічні особливості студентської групи / О.В. Винославська // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 7. – С. 65–70.
6. Зотова О.И., Кряжева И.К. Некоторые аспекты социально-психологической адаптации личности / О.И. Зотова, И.К. Кряжева. – М. : Высшая школа, 1979. – 76 с.
7. Лантух А.П. Студенчество – маргинальный опыт / А.П. Лантух // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2000. – № 492. – С. 121–127.
8. Лапшина В.Л. Профессиональная идентичность и маргинализм сквозь призму концепции зоны ближайшего развития / В.Л. Лапшина // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – Харків, 2002. – С. 264–267.

9. Макаренко Н.В. Связь индивидуальных и психофизиологических свойств с успешностью обучения в вузе / Н.В. Макаренко, В.И. Вороновская, В.М. Панченко // Психологический журнал. – 1991. – Т. 12. – № 6. – С. 98–104.
10. Оксамитна С. Міжгенераційна класова та освітня мобільність / Світлана Оксамитна. – К. : НаУКМА ; Аграр Медіа Груп, 2011. – 287 с.
11. Скрипник В. Особливості перебігу та самосприйняття соціально-психологічної адаптації студентів-першокурсників / В. Скрипник // Психологія і суспільство. – 2005. – № 2. – С. 87–93.
12. Сокурянская Л.Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Л.Г. Сокурянская. – Харьков : Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина, 2006. – 576 с.
13. Сокурянська Л.Г. Багатомірне шкалювання ціннісних орієнтацій студентської молоді / Л.Г. Сокурянська, О.М. Кіслова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. – 2005. – № 652. – С. 101–107.
14. Соціологія : короткий енциклопедичний словник / [під заг. ред. В.І. Воловича]. – К. : Укр. центр духовн. культури, 1998. – С. 6–9.
15. Сурякова М.В. Усвідомлення кар'єрних очікувань в умовах професійного навчання майбутніх фахівців / М.В. Сурякова // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук. матер. всеукр. наук. конф. (7–8 жовтня 2012 р., м. Дніпропетровськ) / [наук. ред. О.Ю. Висоцький]. – Дніпропетровськ : Свідлер А.Л., 2012. – Ч. I. – С. 20–22.
16. Щудло С. Якісна освіта як чинник адаптації молоді на ринку праці / С. Щудло // Духовно-творчий потенціал студентської молоді: психолого-педагогічні проблеми формування та реалізації : матер. 3 Всеукр. наук.-метод. конф. – Рівне : РДГУ, 2006. – С. 52–53.

Бутылина Е.В. Адаптация к обучению и профессиональная маргинальность студентов вузов

В статье рассматриваются вопросы социальной адаптации студентов к обучению в вузе и развития феномена профессиональной маргинальности. Проанализирована их взаимосвязь. Определяются понятия первичной и вторичной профессиональной маргинальности студентов. Обосновывается мысль о необходимости развития адаптивных возможностей выпускников. Характеризуется роль вуза в формировании установки на профессию и осознании студентами пути собственного профессионального продвижения.

Ключевые слова: адаптация, профессиональная маргинальность студентов, первичная маргинальность, вторичная маргинальность, установка.

Butylina O. Adaptation to study and professional marginality of students of higher educational establishments

The article studies the issues of students' social adaptation to studying at higher educational establishments and progress of professional marginality phenomenon. Their correlation has been analyzed in the article. There are definitions of notions of primary marginality and secondary marginality. The author proves the necessity of a progress of graduates' adaptable possibilities. The role of higher educational establishments in creating of attitude towards the profession and realizing students' professional progress way is defined.

Key words: adaptation, professional marginality of studentship, primary marginality, secondary marginality, attitude.